

«Jau na ma sent betg pli auta ch'ils auters»

Discurs cun la presidenta dal cussegl naziunal, Maya Graf (verda, Basilea-pajais)

CUN MAYA GRAF
HA DISCURRÌ AUGUSTIN BEELI

■ **Ier è ida a fin a Berna la sessiun d'enviern dal parlament federal che ha cuzzà trais emnas. Las duas chombras èn s'occupadas cun las pli differentas tematicas. En l'emprima emna han gi lieu las elecziuns dils presidents.** Entant ch'il Tessinai *Filippo Lombardi* è daventà president dal cussegl dals chantuns è *Maya Graf* l'emprima represchentanta da la Partida verda che presidescha il cussegl naziunal. Nus avain entupà ella e tschentà intginas dumondas.

Vus essas dapi indesch onns en il parlament federal. Quella sessiun d'enviern è stada per Vos insatge extraordinari. Co As essas Vos preparada sin l'elecziun, sin ils retschaviments e las festivitads d'elecziun?

Las emnas las pli intensivias e bellas da mia vita

Quai è propi stà ina da las emnas pli intensivias e bellas da mia vita. Quai vala era per mes um e mes dus uffants. Sin in tal eveniment na san ins strusch sa preparar, cunzunt betg sin il bainvegni singular en mes chantun Basilea-pajais. Sin l'elecziun en il cussegl naziunal m'avev jau pudì preparar. Atras il scenari applitgà dals servetschs parlamentaris èn ils modis d'elecziun e las ceremonias definids cleramain. Quai ch'è dentant succedi curt suenter m'ha tuttavia surprì enorm, cun mes chantun-patria sin la tribuna, l'entira famiglia, era mes geniturs e frars, delegaziuns da la regenza e da las vischnancas politica e burgaisa da Sissach.

Sco presidenta dal cussegl naziunal essas Vos ussa durant in onn bunamain adina sin viadi. Co selezziunais Vos Voss terminis en l'entira Svizra?

Uss arrivon trasora dumondas, per part vegnevan quellas gia avant l'elecziun. Latiers datti terminis fixes e dumondas per terminis. Ensemen cun il secretariat general dals servetschs parlamentaris guard jau quels, giuditgesch e coordinesch. Emprima prioritad han naturalmain las manifestaziuns d'impurtanza naziunala tar las qualas ins ma dumonda da drizzar in salid uffizial. En mes onn d'uffizi hai jau dentant l'intenziun da visitar almain ina giada en mintga regiun in eveniment regional. Igl m'interessa d'emprender a conoscher las differentas culturas e la multifariadad da noss pajais.

Jau part dil fatg che Vos – sco pli auta Svizra, uschedadir nossa «mumma Helvezia» – chapis almain trais linguas naziunals. Tge schais Vos insomma da la titulaziun «mumma Helvezia»?

Deplorablmain discurr jau sulet duas linguas naziunals. Talian chapesch jau, l'hai dentant deplorablmain mai emprendi a discurrer. E nossa quarta lingua naziunala na chapesch e na discurr jau, quai ch'jau deploresch era. Quai che pertutga la titulaziun da «mumma Helvezia» datti per franzos in'expressiun blier pli exacta che ma plascha era blier miglier, numnadamain «Première Citoyenne», translata en talian «Prima Cittadina», per tudestg «Erste Bürgerin des Landes». Per mai èsi l'expressiun pli caratteristica. Jau na ma sent betg pli aut ch'ils auters, dentant sco idol, er en

connex cun las obligaziuns e dretgs da burgais sco era cun l'impurtanza da noss parlament.

Vus discurreis e chapis betg rumantsch. Tge relaziun avais Vos malgrà quai tar la quarta lingua naziunala?

Jau taidle fitg gugent rumantsch, e quai en tut ils differentis idioms. Per distinguer quels hai jau dentant propi mias difficultads. Jau taidle gia dapi blers onns rumantsch damai che jau sun era relativ blier en il Grischun. Nus passentain nossas vacanzas a Salouf ed essan stads là trais stagiuns ad alp. A Salouf vegn gea discurrì mo rumantsch ed jau taidle fitg gugent sch'els discurren tranter els rumantsch. Dal rest ma fai extrema impressiun co ils Rumantschs pon midar immediat dad ina lingua en l'otra. Nus essas bilings perferets, latiers discurren anc blers da vos talian. Las abilitads linguisticas dals Rumantschs n'èn betg da paregliar cun quellas en la Svizra tudestga. Là constatesch jau propi in deficit. Ed i na vegn en quest connex betg meglier en il futur.

En Svizra na datti naginas regiuns periferas

Cura e nua vegnis Vos dal rest l'emprima giada en il Grischun sco presidenta dal cussegl naziunal?

L'emprim termin è gia fixà, el pertutga dentant betg il territori rumantsch. Per il presidi dal cussegl naziunal èsi in'obligaziun annuala da visitar il FEM a Tavau. I vegn segir ad esser interessant, damai ch'jau n'hai mai gi la chaschun da visitar quest'occurrenza. Jau hai adina observà il FEM criticamain. La confederaziun paja mintg'onn blier londervi, cunzunt a regard il custs da segirezza, malgrà ch'igl è in eveniment cumplettamain privat. A la scuntrada d'auta e pussanta glicud da l'economia e da politichers manca bain la legitimitaziun democratica per decisziuns impurtantas sur da nossa terra. Malgrà quai craj jau ch'igl è impurtant da sa confruntar cun tals discurs ed jau hai mirveglias tge che ma spetga a Tavau.

Salouf n'è betg lunsch davent da Tavau. Giats Vos suenter gist en vacan-

zas d'enviern en Surses? Voss figl è gea vegnì battegià a Ziteil. Forsa anc tras ser Duri Loza?

I constat che nus giain quest enviern puspe intgins dis a Salouf, dentant betg suenter il FEM. Il batten da noss figl ha propi rinforzà nossa relaziun cun il Surses. Igl è dentant ina istorgia pli spziala. Jau mezza sun reformada, mes um è catolic. In ami da mes um era alura plevon a Lai/Valbella. Nus avevan dumandà ser Loza sche noss ami-plevon pudessia battegiar noss figl a Ziteil. La toleranza ed il spiert aviert dal plevon è per nus nunemblidaivel, el era ina persuna impressiunanta per l'entir vitg.

Vus conuschais dentant era la Surselva. E cum ina da las vischnancas essas Vos forsa era colliada. Vossa vischnanca d'origin da Sissach è vischnanca da padrinadi da Cumbel. Avais Vos dal rest udì da la fusiun da l'entira vallada Lumnezia, inclus Cumbel?

Il cussegl da vischnanca da Sissach visita regularmain mintg'onn sia vischnanca da padrinadi e tgira er il contact cun la Surselva. L'infurmaziun da la fusiun da l'entira vallada Lumnezia è dentant nova per mai. En in senn èsi per mai in punct da referiment pertutgant ils contacts futurs tranter Basilea-pajais e la Surselva. En noss pitschen chantun datti numnadamain anc 86 vischnancas, da quellas bleras pitschnas. La fusiun da la Lumnezia pudess en quest regard esser in exempel per in project sumegliant a Basilea-pajais. Anc uss èsi ina tematica fitg delicata e greva en las vischnancas.

Intgins dis da vacanzas a Salouf

Vus essas commembra dal Cussegl da fundaziun da la Greina. Essas Vos stada gia bleras giadas en la Greina?

Gea, gia differentas giadas, sin turas da dus e plirs dis. Mes um conuscha bain la Greina. El era activist da lezzas uras cura ch'i gjeva per il salvament. Mintga giada sun jau impressiunada da quella cuntrada, sia vastadad, il ruas e l'intactadad. Talas cuntradas èn juvels per nossa Svizra che è populada uschè spess.

Enavos tar la lingua da quella cuntrada: Con impurtanza è per Vos la lingua rumantscha per l'identitad naziunala?

La quarta lingua svizra stat per identitad, solidaritad, coesiun, multifariadad. Sco la Greina è er ella in juvel ch'ins sto absolutamain mantegnair. Il rumantsch è gea reconuschì sco quarta lingua naziunala e tutga tar nossa ierta culturala. Ja ma sun conscienta ch'igl è grev per ina uschè pitschna cuminanza linguistica da sa mantegnair. Dentant cun la lescha federala davart ils linguatgs avain nus stgaffi sin plaun federal in instrument che sustegn la lingua rumantscha. En la cumissiun da la scienza, furmaziun e cultura hai jau dal rest pudì cooperar tar l'elavuraziun da questa lescha. La lescha federala da linguatgs gida che las linguas na vegnan betg sulet mantegnidas, mabain ch'ellas vegnan era vividas. Il rumantsch sto viver e vegnir dà vinavant, quai è la cundiziun.

Enavos tar la Greina respectiv tar ils plans da slargiar ils implants idraulics en las valladas alpinas: En ina intervista avais Vos numnadamain ditg: «A l'ambient poi sulettamain ir bain sch'i va era bain cun ils umans.» Quai che pertutga las regiuns periferas, è quai en cuntradicziun cun ils plans da slargiamet da las ovras idraulicas e da vent, u betg?

Pertge? Cun ils umans en las valladas alpinas vai bain er endretg cunquai ch'els pon profiter da current bunmartgà e da la produczziun da current electric. Impurtant n'è dentant betg sulet la forza idraulica per il provediment d'energia en la Svizra, mabain ils territoris da recreaziun e las cuntradas natirals nua che la natira ha anc plaz. I va per la dumonda sche nus vulain anc utilizar noss pli davos flums ed auals. Cunzunt vai per ina reponderaziun tranter la produczziun da current e la definiziun dal quantum d'aua restanta. Nua avain gia uss ina excellenta posiziun da partenza cun ina cumpart da 40 pertschient current da forza idraulica. Ussa duessan nus nizzegiar las ulteriuras funtaunas d'energia, cunzunt l'energia solara ha in grond potenzial.

Il moratori atomar, a favur u sin cust da las regiuns periferas?

Definis Vos il chantun Grischun sco regiun periferà? Il pli grond chantun da la Svizra n'è betg ina regiun periferà.

Pertge vegn il Grischun alura numnadà blier uschia?

En general ma defend jau cunter quest pled. En Svizra na datti naginas regiuns periferas, uschiglio fissan bunamain tut ils chantuns – era mes – situads a l'ur. Cun quai manegian ins bain la forza economica. En il Grischun èn la branscha turistica ed il mastergn d'impurtanza. Era l'agricultura, cunzunt la cultivaziun biologica, ha ina gronda muntada, èn numnadamain pli che 50 pertschient dals manaschis grischuns certiftgads cun il label da bio. Era la forza idraulica è da grond'impurtanza. La denominaziun «regiun periferà» avain nus enfin uss adina associà sulettamain cun il creschament economic sin cust dal consum da las resursas. Sche Vos quintassas si monetarmain la valita economica da las resursas natirals che èn avant maun en il Grischun, fiss Voss chantun in dals ritgs da la Svizra.

Tuttina stuain nus returnar tar la decleraziun: Moratori atomar sin cust da las regiuns alpinas cun tut sias furmas d'utilisaziun d'energia.

Anc ina giada: Il Grischun posseda resursas custavilas. La valita da la forza idraulica per exempel vegn cleramain a crescer en il futur. Ed alur il sulegl. Nus na conuschais gea betg la tschajera. Ins duess provar da trair a niz ils potenzials a moda fina ed intelligente. En general duessan nus emprovar dapli da spargnar energia e da nizzegiar l'effizienz. Las tschintg furmas d'energia regenerabla, massa biologica sco lain, il sulegl, vent ed aua. E la geotermica è anc perscrutada pauc, ha dentant in grond potenzial.

Il rumantsch sto viver e vegnir dà vinavant

Parcs da vent han bain lur senn ecologic, dentant per la cuntrada alpina, l'estetica e la selvaschina?

Vus manegiais il parc da vent sur Lumbrein? Jau conusch memia pauc quel. Sch'el fa part da quels 90 lieus en Svizra ch'ins ha selezziunà e definì na datti nagut da dir. Utilisaziuns ed intervenziuns en la natira duessan dentant esser scleridas fitg precaut cun la populaziun locala. Per generaziuns pli tard è in parc da vent en mintga cas betg ina chargia. Ils implants pon vegnir demontai senza consequenzas negativas. Tar la forza atomara èsi tuttina insatge auter e betg da paregliar.

Tge manegia la presidenta dal cussegl naziunal tar la decisziun ch'il chantun Grischun e la confederaziun han da prender l'onn proxim. La candidatura da l'Olimpiada 2022 è in project Grischun. Sustegn il parlament quel?

Sco presidenta dal cussegl naziunal sto jau dir ch'igl è da sa drizzar l'emprim a noss sistem democratic e da cundecisiun. L'emprim drovi l'examinaziun tar la populaziun pertutgada. Vul il chantun Grischun insomma questa occurrenza? Avant che questa dumonda n'è betg sclerida na va nagut. I daventa ina candidatura svizra uschè svelta che l'emprim stgalim è decidì. En la cumissiun scienza, furmaziun e cultura dal cussegl naziunal è la candidatura per l'Olimpiada 2022 en mintga cas gia tractandada per l'onn proxim.